

Az önkéntesség modern formái

Az Önkéntesség napjainkban komplex társadalmi jelenséggé vált. Önkénteskedni már nem csak azt jelenti, hogy a hátrányos helyzetűeken segítenek a magasabb társadalmi státuszúak, hanem bárkiből lehet önkéntes, és önkénteskedni azt is jelenti, hogy az önkéntes magának is örömet okoz.

Írásom első felében arra reflektálok, hogy milyen hatások érték az önkéntesség jelenségét a 20–21. században, illetve hogy ezek a hatások az önkéntesség milyen új formáit alakították ki. A második részben pedig empirikus példákat mutatok be saját kutatásom alapján az önkéntesség modern formáira, részletesen ismertetve az önkéntesség motivációit, valamint összehasonlítom a helyi és külföldi önkénteseket.

Az önkéntesség meghatározása

Társadalmi és kulturális tényezők befolyásolják azt, hogy egy-egy társadalom miként értelmezi az önkéntességet. Az önkéntesség kutatói is más-más definíciókat használnak annak függvényében, hogy az önkéntesség mely jellemzőjére fektetik a hangsúlyt (Voicu és Voicu 2009). Juknevičius (2003) értelmezésében az önkéntesség anyagi juttatás nélküli tevékenység, amelyet az egyén mások számára vagy a környezet számára végez. Az önkéntes idejét, fizikai vagy intellektuális energiáját vagy pénzét adja mások számára, cserébe erkölcsi elégtételt és mások elismerését kapja (Juknevičius 2003: 127). A Voicu-szerzőpáros meghatározásában az önkéntesség olyan tevékenység, amely által az egyének eltöltik idejük egy részét formális keretek között valamely civil szervezetnél szabad akaratból és anyagi juttatás nélkül annak érdekében, hogy a közösség számára dolgozzanak (Voicu és Voicu 2009: 541). Egy további értelmezésben az önkéntesség nemcsak azt jelenti, hogy az egyén az idejét-energiáját adja mások számára vagy valamely ügy érdekében, hanem kulturális és gazdasági jelenség is egyúttal, amely a társadalom szervező mechanizmusainak egyike, s amelynek hatása van a társadalmi felelősségvállalásra, illetve megmutatja az állampolgároktól elvárt társadalmi elköteleződés és részvétel szintjét (Anheier és Salamon 2001: 43).

Annak ellenére, hogy az önkéntességnek több meghatározása is él a szakirodalomban, több kutató egyetért abban, hogy az önkéntességet a következők jellemzik:

- 1) Nincs anyagi ellenszolgáltatás.
- 2) Mások számára végzett munka, általában segítő céllal vagy egy ügy érdekében.
- 3) Az egyén önként, szabad elhatározásból és akaratból végzi, nem kötelező jelleggel.
- 4) A motiváció lehet belső (szubjektív, értékorientált) és külső (instrumentális) indíttatású. Napjainkban az önkéntes munka nemcsak egyirányú, hanem a kölcsönös (nem feltétlenül anyagi) előnyökön és hasznokon alapszik (Fényes és Kiss 2011: 36–37).

Önkéntesség és modernizáció

Régebben önkénteskedni azt jelentette, hogy a magasabb társadalmi státusszal rendelkezők csoportja segítette a hátrányos helyzetűeket (pl. ruhaosztás, ételosztás, pénzadomány által). Manapság az önkéntes munka azt jelenti, hogy az egyén civil szervezetekkel működik együtt, ami a civil szervezetek új típusát hozta létre: az önkéntes szervezeteket (Inglehart 2003: 55). Ezekre az önkéntes civil szervezetekre a modern társadalom olyan hídként tekint, amely összeköti az állampolgárokat az állammal. Az egyén pedig a civil együttműködés során elsajátít olyan társadalmi és állampolgári ismereteket és szokásokat, mint az együttműködés, a felelősségérzet, a szolidaritás, a mérsékletesség, a kompromisszum vagy a reciprocitás stb. (Halman 2003: 180).

Több modernizációs folyamat is befolyásolta az önkéntesség átalakulását. A demokrácia kialakulásával párhuzamosan megnőtt a civil társadalom és civil mozgalmak száma is. A demokrácia lehetővé tette az állampolgárok számára, hogy ne csak a szavazáson vegyenek részt, amikor az állam ügyeiről van szó, hanem azon kívül vállaljanak állampolgári, politikai és szervezeti feladatokat is (Halman 2003: 181). Ennek következtében az önkéntességnek három formája alakult ki: a zöld szervezetekben, az egészségügyben és a vallási szervezetekben való önkénteskedés (Inglehart 2003: 63). Az individualizmus és a szekularizáció is befolyásolta az önkéntességet. Azáltal, hogy az önkéntesi motivációk között megjelentek individualista és világi motívumok is, a hagyományos önkéntesség átalakult modernné, a közösségorientált önkéntesség pedig egyénorientálttá. Így az önkéntességet többnyire a saját érdekek és szükségletek

vezérlik, semmint a közösségért való tenni akarás. Magukat az önkénteseket pedig a hátrányos helyzetű embereken túl a „trendibb” problémák foglalkoztatják, mint pl. a menekültek helyzete, az emberi jogok védelme, az állatvédelem stb. (Hustinx és Lammertyn 2003: 168). A nemzetközi migráció – mint modernizációs folyamat – szintén hozzájárul az önkéntesség átalakulásához. Az önkénteseket már nemcsak az motiválja, hogy a saját közösségükön belül végezzenek önkéntes munkát, hanem más idegen közösségeket kívánnak megismerni. A külföldön munkát vállalók is bekapcsolódnak a fogadó társadalom civil életébe, és önkéntes munkát vállalnak. Fontos megemlíteni, hogy lényegében csak azok a külföldi migránsok vállalnak önkéntes munkát, akik előtte otthon is gyakorolták az önkéntességet, tehát lényében az egyén kulturális háttere befolyásolja azt, hogy az új társadalomban hogyan dönt (Aleksynska 2011). Ugyanakkor egy másik álláspont szerint az önkéntességet tanulni is lehet. Voicu (2014) azt állítja, hogy ha az egyén olyan társadalmi közegben tartózkodott külföldi munkája során, amelyben fontos társadalmi norma volt a civil részvétel, akkor azt internalizálhatja, és külföldi munkája végeztével, hazatérése után otthon is alkalmazhatja. Vagyis az otthoni közegben is elkezdhet önkénteskedni, továbbadva az újonnan szerzett kulturális mintát (Voicu 2014). Ilyen értelemben a nemzetközi migráció hozzájárul az önkéntesség népszerűsítéséhez.

Önkéntesség és motivációk

A modernizáció hatására – mint ahogy azt fennebb is említettem – megváltoztak az önkéntesség motivációi. Az önkéntest már nemcsak az motiválja, hogy másokon segítsen, hanem az is, hogy saját magát is fejlessze, kapcsolati hálóját bővítse. Ezzel összefüggésben a szakirodalom szerint a motivációk alapján az önkéntességnek három típusa alakult ki: a hagyományos (régí típusú), a modern (új típusú) és a kettő jegyeit elegyítő vegyes típusú önkéntesség (Fényes és Kiss 2011: 44).

A hagyományos önkéntességet gyakorló egyént a másokon segítség motiválja, fontos számára a vallás és a hit, az erkölcsi elköteleződés, a közösséghez tartozás. A hagyományos önkéntest altruista attitűd jellemez, szolidaritást gyakorol, életét meghatározzák az általa fontosnak tartott értékek. Ezzel szemben a modern önkéntest a tapasztalatszerzés, a szakmai fejlődés, a személyiségfejlődés, a szabadidő hasznos eltöltése, az új barátok/ismerősök szerzése motiválja. A modern önkéntes kevésbé altruista, tudatosan választja önkéntes munkáját, és leginkább fiatal, aki innovatív, kreatív, s akit az érdekei és az élményszerzési vágya vezérelnek. A vegyes típusú önkéntes esetében mindkét motiváció jel-

lemző: az önkéntes szeretne segíteni másokon, ugyanakkor fejlődni, tapasztalatot szerezni, új embereket megismerni is (Fényes és Kiss 2011: 44).

Szabadidős önkéntesség

A szabadidő-lehetőségeket szolgáltató egységek három típusát állapíthatjuk meg: önkéntes szervezeteket, kereskedelmi egységeket és magántagságú klubokat (Kraus 1997 [1971]: 280).

Az önkéntes szervezetek számára a szabadidő-szolgáltatás nem tartozik a fő profilhoz, hanem az egész tevékenységük kisebb részeként kezelik. E szervezetek felismerik a kreatív és konstruktív szabadidő jelentőségét. Fontosságuk abban is rejlik, hogy másként tekintenek a szabadidőre: olyanként, ami lehetőséget kínál bizonyos társadalmi célok megvalósítására, mint pl. a személyiségfejlesztés a fiatalok körében, a társadalmi patológiák csökkentése, az oktatási tapasztalatok szerzése, a közösségépítés (Kraus 1997 [1971]: 280–281).

Az önkéntesség tehát szabadidős tevékenység: mindkettőt (önkéntesség és szabadidő-eltöltés) ugyanazok a motivációk irányítják, és mindkettőnek ugyanazok az előnyei. Az önkéntességet és a szabadidőt belső motivációk irányítják, illetve olyan közös előnyeik vannak, mint pl. pozitív hatással lenni az emberek fizikai és mentális életére, a céltudatos magatartás elsajátítása, a kontrollgyakorlás vagy a társadalmi részvétel (Bendle 2008: 2). Stebbins (2007) értelmezésében a szabadidő alapján az önkéntes tevékenységek a következő három kategóriába sorolhatók:

- Komoly szabadidős (*serious leisure*) tevékenység: olyan lényeges, érdekes önkéntes tevékenység, amelyet az egyén rendszeresen végez azért, hogy a későbbiekben olyan állást találjon, mely számára követelmény a szakmai (*special*) képességek, tudás és tapasztalat.
- Alkalmi szabadidős (*casual leisure*) tevékenység: rövidtávú, azonnal teljesíthető, belső elégedettséget generáló ténykedés, amely kevésbé vagy egyáltalán nem követel specifikus készségeket ahhoz, hogy az egyén élvezze azt, amit csinál
- Projektalapú szabadidős (*project-based leisure*) tevékenység: rövidtávú, észszerűen bonyolult, alkalmi, kreatív szabadidős tevékenység, vállalás vagy egyszeri kellemetlen kötelezettség (Stebbins 2007: 10).

Önkéntes turizmus

Az önkéntes turizmus az önkéntes szektor és a turizmus kereszteződéséből jött létre. Ez a jelenség az egyén számára lehetővé teszi, hogy egy idegen közösség munkájában vegyen részt, miközben megismerkedik annak kultúrájával. Az önkéntes turizmust legfőképpen a fiatalokkal társítják (Verardi 2013: 41).

Az önkéntes turizmus viszonylag új jelenség: az 1980-as évektől beszélhetünk róla, habár már az 1950-es években is voltak előzményei (az önkéntesek számára is fontossá vált a személyiség kiteljesedése, a szélesebb körű szemléletmódok megismerése, aminek megvalósulására megfelelő eszköznek tartották az utazást). Az önkéntes turizmus az 1990-es és 2000-es években terjedt rohamosan a turizmus megváltozásával egy időben (Nagyová 2012: 18). A legtöbben, akik az önkéntességnek ezt az útját választják, fejlett országokból (Európa, Kanada, Ausztrália, Egyesült Államok) származnak, míg önkéntességük helyszíne Ázsia, Afrika és Latin-Amerika (Mass 2013: 23).

A kutatásról: terep és alanyok

Kutatásom helyszíne a Székelyföldön található Csíkszereda és környező települései, a kutatás alanyai pedig olyan helyi (csíki) és külföldi 18–30 év közötti fiatalok, akik önkéntes munkát folytatnak vagy folytattak az elmúlt időszakban Csíkszeredában, illetve valamelyik közeli településen. Terepmunkám során 20 félig strukturált mélyinterjút készítettem hólabdamódszerrel: kilenc helyi önkéntest kerestem fel, továbbá tizenegy külföldi fiatal. A kutatással céлом volt feltárni és összehasonlítani a helyi és a külföldi önkéntesek szokásait és motívációit.

A helyi fiatalok több különböző helyi civil (ifjúsági, kulturális, sport-) szervezetnél tevékenykedtek, míg a külföldi fiatalok egy helyi civil szervezet önkéntesei voltak, akik több önkéntesponton (gyermekotthonok, iskolák, farm) tevékenykedtek. A külföldi fiatalok több országból érkeztek a csíkszeredai szervezethez (Amerikai Egyesült Államok, Ausztrália, Anglia, Mauritius, Pakisztán, Szingapúr, Svédország). Az interjúzás angol nyelven zajlott. Életkorukat tekintve a helyi önkéntesek 21–26 év közötti fiatalok, míg a külföldiek 24–31 évesek. Családi háttérüket tekintve a helyi fiatalok szülei fele-fele arányban egyetemi, illetve érettségi diplomával rendelkeznek, míg a külföldi fiatalok szüleinek többsége mesterdiplomát szerzett, s kevés azok aránya, akiknek csupán alapfokú egyetemi diplomájuk van. Foglalkozásukat tekintve a helyi fiatalok szülei között van autószerelő, recepció, „maszek”, panziótulajdonos, valamint

könyvelő. A külföldi fiatalok szülei között találhatunk nagykövetet, cégtulajdonost, orvost, ügyvédet, igazgatót, de autószerelőt is. A helyi és külföldi önkéntes fiatalok családi hátterét összehasonlítva azt láthatjuk, hogy a helyi fiatalok inkább a középrétegből származnak, míg a külföldi fiatalok többnyire magas társadalmi státusszal bírnak, még akkor is, ha közöttük is találunk példát, a középosztálybeli származásra.

A fiatalok középiskolai tevékenységét tekintve az állapítható meg, hogy a helyi fiatalok egy része középiskolás korában részt vett olyan oktatáson kívüli iskolai tevékenységekben, mint pl. a diáktanács, még ha nem is önkénteskedett akkoriban. Ezzel szemben a külföldi fiatalok mindegyike önkénteskedett középiskolás éve alatt, ugyanis külföldön iskolai követelmény a közösségi munkákban való részvétel. Mivel a középiskolai önkéntesség kötelező volt a külföldi fiatalok számára, azt nem is igazán tekintik önkéntes tevékenységnek.

Az önkéntesség definíciója a fiatalok szerint

Írásom első felében bővebben kifejtettem azt, hogy a szakirodalomban miént értelmezik az önkéntességet: olyan anyagi juttatás nélküli tevékenységként, amelynek során az egyén másokra áldozza az idejét, illetve e személyek érdekében dolgozik, fejt ki fizikai vagy intellektuális energiáját, akár pénzét is adva; cserébe pedig erkölcsi elégtételt és mások elismerését kapja. A csíkszeredai fiatalok értelmezésében is hasonlót jelent az önkéntes munka: ingyen végzett munka a társadalom érdekében, amely hasznos mind az önkéntes, mind a közösség számára: „...ingyen, a társadalomért végzett munka, ami nekem is jólesik, és annak is jólesik, aki számára ez hasznos, és aki számára ezt végzik, végezzük” (nő, 24 éves, Csíkszereda). Mint ahogyan a szakirodalomban is olvasható, a helyi fiatalok egy része az önkéntességet civil szervezetekhez köti. „Az önkéntes munka az, aminek során egy olyan tapasztalatot kapok, ami által betekintést nyerek például egy intézmény belső szervezetébe. És ez megmarad nekem, saját élmény marad” (nő, 23 éves, Tusnádfürdő). Mások számára pedig szakmai tapasztalatszerzést jelent: „...egy jó lehetőség, ugródeszka, olyan fiatalok számára, akik rendezvényszervezéssel és bármilyen jótékonyssággal akarnak foglalkozni, mert ebből meg tudják tapasztalni azt, hogy [az] miről is szól” (férfi, 22 éves, Csíkszereda).

A külföldi fiatalok értelmezésében nagyobb hangsúlyt kap az, hogy az önkéntesség által az egyén ad az idejéből, energiájából, de fontos megjegyezni, hogy az ő esetükben a pénzadomány is megjelenik önkéntességi formaként. „Számomra azt jelenti az önkéntesség, hogy adok az időmből, adott esetben

a pénzből egy jó cél érdekében, aminek pozitív hatása van a közösségre” (férfi, 21 éves, Pakisztán). „Adni az időből, az energiából, a pénzből, de leginkább az energiából, azoknak, akiknek erre szükségük van” (férfi, 30 éves, Szingapúr). A szakirodalmi értelmezés szerint a pénzadomány nem számít önkéntes munkának, de – mint azt már fentebb is megjegyeztem – az önkéntesség értelmezését társadalmi és kulturális tényezők is befolyásolják. Mivel ezek az egyének többnyire anyagilag tehetős családokból származnak, a családjukban bevált gyakorlat lehet a pénzadomány, és ők ezt önkéntességként élik meg.

Az önkéntesi motivációk

Az önkéntes gyakorlatot illetően a kutatásba bekerült alanyok mindegyike a modern önkéntesség kategóriájába sorolható, hiszen mindannyian civil szervezeteknél önkénteskednek. Viszont önkéntes motivációjukat vizsgálva ennél több információt tudhatunk meg róluk. A csíkszeredai önkéntesek motivációját vizsgálva azt láthatjuk, hogy fontos számukra a szabadidő hasznos eltöltése, aminek céljából többnyire az önkéntes munkát választják

Én mindig azt éreztem, hogy unatkoznék, ha nem önkénteskedtem volna. Nem az, hogy a suliból hazamegyek, és leülök a tévé elé vagy olvasok vagy bármi. Mindig azt gondoltam, hogy ez hasznos nekem is, meg hogy jót teszek az iskolás társaimmal vagy a velem egykorúakkal is (nő, 21 éves, Csíkszereda).

Vannak csíki interjúalanyok, akik a kihívások, kalandok lehetősége miatt önkénteskednek, s ki szeretnék magukat próbálni új helyzetekben:

...fogalmam sem volt, hogy milyen, de azt gondoltam: miért ne, próbáljuk meg, lássuk, milyen egy-két rendezvényük, hogyan is működik az egész. S aztán így elkaptam a hév, és a mai napig egyszerűen nem tudtam (fiú, 22 éves, Csíkszereda).

Az eddig feltárt motivációk alapján a csíki önkéntesek szinte mindegyike az új önkéntesi motivációs típusba tartozik, de az interjúalanyok között olyanokat is találunk, akik a vegyes típusba sorolhatók, ugyanis e személyeknek fontos a vallás, a hit, a másokon való segítség, de önmaguk számára is hasznosnak tartják az önkéntességet, mert szakmai tapasztalatot tudnak szerezni:

...nagyon nagy hatással volt rám Bőjte Csaba testvér életútja: az, amit tesz, és [hogy] ennyi gyereket felkarol... És ez engem is nagyban motivált... de olyan előnyökre tehetek szert, mint a kompetenciáknak az elsajátítása, a tudás megszerzése, az egész elméletnek a gyakorlatba ültetése; és tényleg, az önéletrajzom szempontjából mindez tapasztalat (nő, 22 éves, Tusnádfürdő).

A külföldi fiatalok esetében egyöntetűen dominál az önkéntes motivációk között a tudatos karrierépítés, a munkaerőpiacon való megfelelő és előnyös elhelyezkedés célja. „Amikor nagyobb lettem, pedig azért önkénteskedtem, hogy tapasztalatot szerezzek; azért, hogy nagyobb eséllyel induljak majd egy állásinterjún” (25 éves, nő, Amerikai Egyesült Államok).

A külföldi önkéntesek esetében arra is kíváncsi voltam, hogy mi motiválta őket arra, hogy Romániát válasszák önkéntes munkájuk helyszínéül. Van olyan önkéntes, aki azért választotta Romániát, mert biztonságos országnak tartja, és közel található a hazájához: „Azért választottam Romániát, mert közel van Svédországhoz, és sokkal biztonságosabb, mint például Afrika” (nő, 22 éves, Svédország). Van, aki a véletlen útján került ebbe az országba: „Aztán szóltak a küldő szervezettől, hogy kezdenek egy hasonló programot Romániában is, és hogy megpróbálhatnám itt is. Aztán mondtam, miért ne, és jelentkeztem, így itt vagyok” (férfi, 21 éves, Pakisztán). De olyan is akadt az interjúalanyok között, akinek valamelyik szülője Erdélyből származik, és jó lehetőségnek találta az önkénteskedést Erdélyben arra, hogy jobban megtanuljon magyarul és meglátogassa rokonait:

Azért mert, láttam, hogy itt Erdélyben magyarul beszélnek. Kicsit én is tudok magyarul, és szeretnék jobban megtanulni beszélni. Vannak is rokonaim Kolozsváron. Mielőtt ide jöttem volna, először meglátogattam őket, és lényegében ők hoztak el engem ide Csíkszeredába (nő, 22 éves, Ausztrália).

Különbségek a helyi és külföldi önkéntességben

E részben az interjúzás során a két önkéntes csoportnál tapasztalt különbségeket igyekszem összefoglalni, illetve a külföldi önkéntesek szubjektív véleményét is arra vonatkozóan, hogy milyen különbségeket érzékeltek.

Az interjúk alapján arra a meglátásra jutottam, hogy külföldön a nagyobb önkéntes szervezetek többnyire önkéntes turizmussal foglalkoznak, vagyis külföldi önkéntes csomagokat ajánlanak fiatalok számára. Az országokon belüli önkéntességet pedig többnyire kisebb civil szervezetek irányítják. A külföldi országokban az önkéntesek többsége adományokat ad, ételt és ruhát oszt a saját országában, míg másokon segíteni más „egzotikus” országba utazik. Az önkéntességi motivációkat illetően a külföldi önkéntesek tudatosabban választják meg önkéntes munkájukat, arra számítva, hogy a jövőben szakmai előnyt tudnak kovácsolni a munkaerőpiacon az önkéntesség révén szerzett szakmai tapasztalatok által. Ezzel szemben a csíki önkéntesekben nagyobb mértékben

dominál a szabadidő hasznos eltöltésének és a másokon való segítség motivációja, illetve nem fontos számukra, hogy hol zajlik és milyen az önkéntes munka, amíg ezen motivációikat teljesíteni tudják.

A külföldi önkéntesek véleménye szerint az a különbség a csíkszeredai és a hazai önkéntesség között, hogy nincs egy közös nyelv a csíkiekkel, vagyis a helyiek nem beszélnek legalább az angol nyelvet, így a nyelvi akadályok miatt a külföldi önkéntes nem tudja megfelelő hatékonysággal végezni munkáját, de alapvetően más különbségeket nem érzékeltek.

Következtetések

A szakirodalom szerint a nyugati társadalmakból származó, előkelő társadalmi státusszal (magas iskolai végzettség, jó anyagi helyzet) rendelkezők önkénteskednek. A kutatásomba bekerült külföldi önkéntesek esetében ez részben igaz, ugyanis többségük emelkedett társadalmi státusszal bír; származását tekintve van olyan, aki fejlett, és van, aki fejlődő országból jött.

A fiatalok motivációját tekintve azt mondhatjuk, hogy a külföldi önkéntesek a tudatos karrierépítés, szakmai fejlődés céljából vállalkoznak önkéntes munkára, míg a csíkszeredai önkéntesek esetében a motivációk között többször jelenik meg a szabadidő hasznos eltöltésének és a másokon való segítség igénye. Ezzel azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a külföldi fiatalok tudatosan építik szakmai életútjukat, tudatosan készülnek a munkaerőpiacra való belépésre az önkéntesség által; őket a modern önkéntesség jellemzi. A helyi fiatalok pedig többnyire a vegyes típusú önkéntességgel jellemezhetők, ugyanakkor az életükben az önkéntesség nem jelent karrierépítő eszközt, vagy legalábbis ezt még nem ismerték fel. Mindez betudható a posztszocialista országok társadalmi kontextusának, melyben még fejlődőben van az önkéntesség, míg más társadalmakban már nagy fejlődési ívet írt le.

Hivatkozott irodalom

- Aleksynska, Mariya (2011): Civic Participation of Immigrants in Europe. Assimilation, Origin, and Destination Country Effects. *European Journal of Political Economy* 27(3): 566–585.
- Anheier, Helmut K. és Lester M. Salamon (2001): Volunteering in Cross-National Perspective. Initial Comparison. *Law and Contemporary Problems* 62(4): 43–65.
- Bendle, Lawrence és Ian Patterson (2008): Serious Leisure, Career Volunteers and the Organisation of Arts Events in a Regional Australian City. *International Journal of Event Management Research* 4(1): 1–11.
- Fényes Hajnalka és Kiss Gabriella (2011): Az önkéntesség szociológiája. *Kultúra és közösség* 4. folyam, 2(1): 35–47. Interneten: http://www.kulturaeskozosseghu/pdf/2011/1/kek_2011_1_4.pdf (utolsó letöltés 2016. 11. 19.).
- Halman, Loek (2003): Volunteering, Democracy, and Democratic Attitudes. In *The Values of Volunteering. Cross-Cultural Perspectives*. Paul Dekker és Loek Halman (szerk.). New York: Kluwer Academic – Plenum Publishers, 179–198.
- Hustinx, Lesley és Frans Lammertyn (2003): Collective and Reflexive Styles of Volunteering. A Sociological Modernization Perspective. *Voluntas. International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations* 14(2): 167–187.
- Inglehart, Ronald (2003): Modernization and Volunteering. In *The Values of Volunteering. Cross-Cultural Perspectives*. Paul Dekker és Loek Halman (szerk.). New York: Kluwer Academic – Plenum Publishers, 55–70.
- Juknevičius, Stanislovas és Aida Savicka (2003): From Restitution to Innovation. Volunteering in Post-Communist Countries. In *The Values of Volunteering. Cross-Cultural Perspectives*. Paul Dekker és Loek Halman (szerk.). New York: Kluwer Academic – Plenum Publishers, 217–142.
- Kass, Jessye (2013): *Voluntourism. Exploring Ethical Challenges and Critical Tensions within the Pay-to-Volunteer Industry*. (BA-szakdolgozat.) Waltham, MA: Brandeis University. Interneten: <https://bir.brandeis.edu/bitstream/handle/10192/25162/KassThesis2013.pdf> (utolsó letöltés: 2016. 11. 19.).
- Kraus, Richard (1997 [1971]): *Recreation and Leisure in Modern Society*. Reading, MA: Addison Wesley Longman.
- Nagyová, Adriana (2012): *A fenntartható fejlődés és turizmus. Az önkéntes szolgálattal társuló turizmus piaci lehetőségeinek vizsgálata Magyarországon*. (BA-dolgozat.) Budapest: Budapesti Corvinus Egyetem.

- Stebbins, Robert A. (2007): Leisure Reflections. A Leisure-Based, Theoretic Typology of Volunteers and Volunteering. *LSA Newsletter* (78): 9–12.
- Verardi, Cassandra (2013): *Perception of Voluntourism*. Ottawa: Carleton University. (MA-szakdolgozat.) Interneten: https://curve.carleton.ca/system/files/etd/9555f4e4-156e-471a-a60b-b8267f599005/etd_pdf/37fac09309ec38cf36a562712b9ff7a1/verardi-perceptionsofvoluntourism.pdf (utolsó letöltés: 2016. 11. 19.).
- Voicu, Mălina és Bogdan Voicu (2009): Volunteers and Volunteering in Central and Eastern Europe. *Slovak Journal of Sociology* 41(6): 539–563.
- Voicu, Bogdan (2014): Participative Immigrants or Participative Cultures? The Importance of Cultural Heritage in Determining Involvement in Associations. *Voluntas. International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations* 25(3): 612–635.